

BEN MAANDAG

STADSVERNIEUWING IN ROTTERDAM. VIJFTIG JAAR BOUWEN IN DE BUURT

Rotterdam (NAIO10 uitgevers) 2019, 256 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 978 94 6208 535 0,
€ 29,95

Terwijl de bouwproductie van de stadsvernieuwing in 1979 nog maar net op gang was gekomen, werd haar kenmerkende architectuur al door Carel Weeber veroordeeld als de 'Nieuwe Truttigheid'. Ruim twintig jaar later stelde Jaap Evert Abrahamse in een ongezoeten column dat 'architectuur eigenlijk niet het goede woord' is, want 'dit zijn alleen gestapelde woningen, portieketageflats bekleed met trespa, met doorzonramen op verzoek van hun toekomstige bewoners, de gevels overdadig behangen met balkonnetjes'. En vorig jaar werden de woningen uit de jaren zeventig en tachtig in de oude Rotterdamse stadswijken door de lokale vvd 'te lelijk om te renoveren' genoemd. De stadsvernieuwing kan kortom reeds vier decennia lang rekenen op scherpe architectuurkritiek. Terecht schrijft Ben Maandag echter in de korte introductie van *Stadsvernieuwing in Rotterdam. Vijftig jaar bouwen in de buurt* dat de belangstelling voor dit relatief jonge erfgoed groeiende is. Het gaat dan vooral om interesse vanuit de erfgoedsector: zowel op rijksniveau als door verschillende gemeenten wordt gewerkt aan onderzoeken, inventarisaties en waarderingskaarten om de cultuurhistorie bij actuele ontwikkelopgaven te borgen.

Gestaag neemt ook het aantal historische studies over de stadsvernieuwing toe. Zo bleef het enkele jaren bij *Amsterdam op de helling* (2010) en *Steden in de steigers* (2012) van Herman de Liagre Böhl en *Vernieuwing van de stadsvernieuwing* van Henk Engel, Endry van

Velzen en Olof van de Wal (2013). Maar in 2017 verscheen de publiksuitgave van het proefschrift van Tim Verlaan getiteld *De ruimtemakers* en in 2018 volgde in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed het inventariserende onderzoek *Stadsvernieuwing in stroomversnelling* van Evelien van Es en Lara Voerman. Eind 2019 kwam hier bovengenoemd boek van Maandag bij. Gemene deler in deze titels is de focus op de politiek en het beleid van de stadsvernieuwing. De auteurs laten zien dat het rond 1970 allerm minst vanzelfsprekend was om te 'bouwen voor de buurt', het adagium waarmee vanaf midden de jaren zeventig uitdrukking werd gegeven aan de voornaamste uitgangspunten van het stadsvernieuwingsbeleid: het zodanig vernieuwen van de verpauperde binnensteden en negentiende-eeuwse buurten, dat het een goede woon- en leefsituatie opleverde voor de mensen die er al woonden, met voor deze doelgroep betaalbare woningen en behoud van de stedenbouwkundige structuur. De invoering van dit beleid vereiste echter een radicale omslag in het politieke denken over de stad. Pas na een jarenlange confrontatie met kritische burgers wier vertrouwde leefomgeving werd bedreigd, zagen bestuurders af van de naoorlogse reconstructieplannen die waren gericht op autoverkeer, kantoorontwikkeling en overdekte winkelcentra.

De focus op politiek en beleid heeft in deze publicaties een historisch narratief opgeleverd met een welhaast spannend plot, inclusief heldenverering. In de

ontknoping wordt het conflict tussen burgers en bestuurders beslecht door een nieuwe generatie wethouders die principieel andere keuzes maakte: zij gaven prioriteit aan de woonfunctie en democratisering. Zo wordt met name Jan Schaefer in zijn hoedanigheid van staatssecretaris (1973-1977) en wethouder in Amsterdam (1978-1986) de vinding van de stadsvernieuwingsagenda toegedicht. Op vergelijkbare wijze staat in *Stadsvernieuwing in Rotterdam* de rol van Jan van der Ploeg als wethouder van stadsvernieuwing in Rotterdam (1974-1982) centraal. Tekenend hiervoor zijn de door een gemeentelijke nota geïnspireerde titel van het inleidende hoofdstuk en het intermezzo dat volledig is gewijd aan Van der Ploeg. Wat dat betreft biedt Maandag een weinig vernieuwend perspectief. Dat is opvallend, want kenmerkend voor de periode van de stadsvernieuwing zijn juist de verschuivende machtsrelaties, de invloedrijke burgerinitiatieven en de verstrekkende zeggenschap van bewoners. Hoewel deze invloed van onderop in het boek gaandeweg duidelijk wordt, zou dit meer tot zijn recht zijn gekomen als de auteur zich had geconcentreerd op de bewoners, hun handelingsvermogen en hun ideeën over de inrichting van de stad.

Het boek van Maandag onderscheidt zich wel wat betreft casuïstiek. In tegenstelling tot de eerder gepubliceerde titels, waarvan één uitsluitend gericht is op Amsterdam en de overige vergelijkende studies zijn waarin meerdere steden aan bod komen, is hierin Rotterdam de plaats van handeling. Voor de auteur was dit waarschijnlijk een volkomen vanzelfsprekende keuze – vrijwel zijn gehele oeuvre gaat over de architectuur, stedenbouw en geschiedenis van deze stad – maar dit laat onverlet dat Rotterdam als casus de grootste kracht van het boek is. Het werd hoog tijd voor een lokale studie over de stad waar het ‘bouwen voor de buurt’ werd gemunt en een negentiende-eeuwse buurt, het Oude Westen, landelijk geldt als het laboratorium van de stadsvernieuwing. Hierin voorziet *Stadsvernieuwing in Rotterdam* met beschrijvingen van vijf van de oorspronkelijke elf Rotterdamse stadsvernieuwingsbuurten. Maandag heeft echter weinig oog voor de bredere kaders van zijn onderwerp. Want waarin onderscheidt de Rotterdamse stadsvernieuwing zich? Gaat het om een exemplarische casestudy of om een incident? De auteur had meer aandacht mogen besteden aan de nationale context om de uniciteit van Rotterdam naar voren te laten komen.

De indeling van het boek correspondeert met de gekozen casuïstiek. Na het inleidende, en verreweg het langste, hoofdstuk over de politieke en beleidsmatige ontwikkelingen in Rotterdam volgen vijf hoofdstukken die alle zijn gewijd aan één bepaalde buurt. In schijnbaar willekeurige volgorde laat Maandag de Afrikaanderwijk, Feijenoord-Noordereiland, Crooswijk, het Oude Noorden en het Oude Westen de revue

passeren. Vrijwel elk hoofdstuk opent met een anekdote die een gezicht geeft aan de buurt of aan een van de bij de stadsvernieuwing betrokkenen, waarna de auteur achtereenvolgens ingaat op de lokale ontstaansgeschiedenis, de erbarmelijke naoorlogse woonomstandigheden, de grootschalige moderniseringsplannen van de gemeente en de strijd hiertegen, de moeizame opkomst en pionierende werkwijze van de stadsvernieuwing, en ten slotte de plaatselijke ontwikkelingen in de nasleep van de stadsvernieuwing. Het voordeel van deze benadering is dat de buurten zich goed laten vergelijken. Het nadeel is echter dat dezelfde thema's en gelijksoortige gebeurtenissen meerdere malen worden herhaald. Bovendien is de niet-chronologische behandeling van de buurten verwarrend; het Oude Westen liep immers voorop, terwijl de stadsvernieuwing in de Afrikaanderwijk juist relatief laat op gang kwam. Aangezien ook de centrale vraag pas achteraf in de verantwoording wordt vermeld, laat het boek zich misschien nog het beste achterstevoren lezen.

Maandag stelt in de verantwoording dat het narratief in de eerste plaats tot stand is gekomen op basis van archief- en literatuuronderzoek. Daar is echter weinig van te merken. Het is eerder een aaneenschakeling van pakkende citaten uit zijn interviews met bijna vijftig personen die nauw bij de stadsvernieuwing betrokken zijn geweest. Hoewel het een logische keuze lijkt om betrokkenen te interviewen nu zij nog in leven zijn, had de auteur zich meer rekenschap van hun herinneringen mogen geven. Een blik op het bronnencorpus leert zelfs dat het beschikbare archiefmateriaal over de stadsvernieuwing – zoals de zorgvuldig door historicus Jan van den Noort geïnventariseerde archieven van de bewonersorganisaties in de Rotterdamse stadsvernieuwingsbuurten – helemaal niet is gebruikt. Het gevolg is dat het boek vooral vertelt hoe deze betrokkenen terugkijken op hun belevenissen en welke betekenis zij aan het verleden geven. Saillant detail daarbij is dat het merendeel van de ondervraagden destijds ambtenaar of architect was; slechts een enkeling vertegenwoordigt het perspectief van de toenmalige bewoners. Op die manier laat Maandag voornamelijk actoren aan het woord die hun toenmalige rol – vaak achteraf – als gemarginaliseerd hebben ervaren, in plaats van de degenen die juist een prominente stem kregen. Dat gegeven is niet alleen een gemiste kans, maar had ook – op zijn minst – enige reflectie behoeft.

In het slothoofdstuk maakt Maandag naar eigen zeggen de eindbalans op, aan de hand van de vraag: wat is er goed gegaan, wat kon er beter? Op basis van de gevoerde gesprekken concludeert hij dat de pluspunten samenhangen met twee factoren. Ten eerste was dat de in 1973 vastgestelde Verordening Organisatie Stadsvernieuwing (vos). Een waardevol citaat waarmee Maandag dit beargumenteert komt van planoloog Len

de Klerk: 'De vos regelde de toegang van de burgers tot het bestuur van de stad.' Ten tweede was het sluiten van coalities een sleutel tot succes. Het is spijtig dat de auteur ook hier nauwelijks loskomt van de citaten, want het raakt aan een belangrijke kern. Maandag lijkt zo het dedain jegens de stadsvernieuwing wat te willen lenigen, maar dit komt niet goed uit de verf wanneer hij tegelijkertijd drie tekortkomingen ervan aanwijst: de architectuur, het vermeende gebrek aan stedenbouw en het bouwen van uitsluitend sociale huurwoningen. Hier wreekt zich het gebrek aan duiding en analyse. Want kunnen we zonder meer afgaan op het oordeel van de ondervraagden? Wordt hun kritiek niet gekleurd doordat er bij de stadsvernieuwing weinig ruimte was voor de autoriteit van de ambtenaar en de persoonlijkheidscultus van de architect, terwijl een criticaster als Carel Weeber naam en faam verwierf?

Helemaal onbevredigend wordt het als Maandag de stadsvernieuwing vergelijkt met het huidige woningbouwbeleid van Rotterdam. Hij citeert onder anderen publiciste Hasna El Maroudi, die 'juist een tekort aan

sociale huurwoningen' signaleert. Zij stelt bovendien: 'De diversiteit, dat rauwe van de stad, dat verdwijnt.' Werden er nu wel of niet te veel sociale huurwoningen gebouwd? Past de rauwheid van de Rotterdamse stadsvernieuwingsarchitectuur nu wel of niet bij de identiteit van de stad? De auteur blijft ons het antwoord schuldig. Gelukkig kan hij zich erop beroepen dat zijn boek geen wetenschappelijk werk betreft en ook niet die pretentie heeft. Dat excuus rechtvaardigt de suggestieve ondertitel echter niet, alsof stadsvernieuwing en stedelijke vernieuwing hetzelfde zijn – en alsof de Rotterdamwet (de Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek uit 2005) het onvermijdelijke vervolg is. *Stadsvernieuwing in Rotterdam* is kortom een publicatie die vooral vragen oproept en evenzeveel aanknopingspunten biedt voor nader onderzoek. Hopelijk nodigt het een ijverige student of onderzoeker uit om de archieven in te duiken. Voor tijdgenoten van de stadsvernieuwing zal het boek door de vele citaten wel een feest van herkenning zijn.

AIMÉE ALBERS